

УДК 376.1-056.264:373.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.18>

Ірина БРУШНЕВСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Волинський національний університет імені Лесі Українки, просп. Волі, 13, м. Луцьк, Волинська обл., Україна, 43025
ORCID: 0000-0002-3381-6490

Бібліографічний опис статті: Брушневська, І. (2022). До проблеми розвитку дрібної моторики рук у дошкільників із порушеннями мовленнєвої діяльності. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 124–131, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.18>

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ РУК У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою статті є аналіз та обґрунтування особливостей розвитку дрібної моторики рук у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвої діяльності. Вивчення впливу розвитку дрібної моторики на порушення мовлення відіграє суттєву роль для корекційної педагогіки. Порушення розвитку моторної сфери дитини успішно долаються і коригуються за умови надання ранньої педагогічної допомоги дітям. Сприятливим періодом для активного корекційно-розвивального впливу на порушення мовленнєвої діяльності є старший дошкільний вік. Дрібна моторика – одна із сторін рухової сфери, яка безпосередньо пов'язана з оволодінням предметними діями, розвитком продуктивних видів діяльності, письмом, мовленням дитини. Науковці вважають, що мова, як і вся когнітивна сфера людини, на сьогоднішній день своїми вищими формами розвитку завдячує праці, складним операціям рук, що починаються з розвитку дрібної та загальної моторики. Формування та розвиток дрібної моторики рук знаходиться у тісному зв'язку з розвитком лівих скроневих і лівої лобової ділянок головного мозку, які в свою чергу, відповідають за формування багатьох психічних функцій. Результати дослідження показують, що рівень розвитку мовлення у дітей дошкільного віку завжди у прямій залежності від ступеня розвитку тонких рухів пальців рук. Дрібна моторика є основою розвитку, є фундаментом для розвитку всіх психічних процесів (уваги, пам'яті, сприйняття, мислення, мовлення). Дітям із порушеннями мовленнєвої діяльності властиве відставання у розвитку всіх видів моторики – загальної, мімічної, дрібної та артикуляційної, порушення у розвитку основних рухів і їх фізичних якостей, недостатня статична і динамічна координація загальних та дрібних рухів, зниження швидкості та спритності під час виконання вправ. У них порушеним є конструктивний праксис, що переважно пов'язано з недорозвиненням дрібної моторики пальців рук.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, дрібна моторика рук, старший дошкільний вік.

Iryna BRUSHNEVSKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive education, Lesya Ukrainka Volyn National University, Volya Avenue, 13, Lutsk, Ukraine, 43025
ORCID: 0000-0002-3381-6490

To cite this article: Brushnevskaya, I. (2022). Do problemy rozvytku dribnoi motoryky ruk u doshkilnykiv iz porushenniamy movlennievoi diialnosti [To the problem of development of fine motor skills of hands in preschoolers with speech disorders]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 3, 124–131, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.3.18>

TO THE PROBLEM OF DEVELOPMENT OF FINE MOTOR SKILLS OF HANDS IN PRESCHOOLERS WITH SPEECH DISORDERS

The purpose of the article is to analyze and substantiate the features of the development of fine motor skills of hands in children of senior preschool age with speech disorders. The study of the influence of the development of fine motor skills on speech impairment plays an essential role for correctional pedagogy. Disturbances in the development of the motor sphere of the child are successfully overcome and corrected, provided that early pedagogical assistance is provided to children. A favorable period for an active corrective and developmental impact on the violation of speech activity is the senior preschool age. Fine motor skills are one of the sides of the motor sphere, directly related to the mastery of objective actions, the development of productive activities, writing, speech of the child. Scientists believe that speech, like the entire cognitive sphere of a person, today has its highest forms of development due to labor, complex hand

operations, starting with the development of fine and general motor skills. The formation and development of fine motor skills of the hands is closely related to the development of the left temporal and left frontal areas of the brain, which in turn are responsible for the formation of many mental functions. The results of the study show that the level of speech development in preschool children is always directly dependent on the degree of development of fine finger movements. Fine motor skills are the basis of development, are the foundation for the development of all mental processes (attention, memory, perception, thinking, speech). Children with speech disorders are characterized by a lag in the development of all types of motor skills – general, mimic, fine and articulatory, violations in the development of basic movements and their physical qualities, insufficient static and dynamic coordination of general and small movements, a decrease in speed and dexterity when performing exercises. Their constructive praxis is disturbed, which is mainly associated with underdevelopment of fine motor skills of the fingers.

Key words: *speech activity, fine motor skills of hands, senior preschool age.*

Актуальність проблеми. Одним з найважливіших завдань корекційної педагогіки є підвищення ефективності педагогічного впливу на дітей з психофізичними вадами, оптимальний розвиток потенційних можливостей їхньої пізнавальної та мовленнєвої діяльності, підготовка до самостійного життя та включення до соціального середовища повноправними членами суспільства. Мовленнєві порушення у дітей дошкільного віку виявляються у різноманітних формах і по-різному піддаються педагогічному впливу, що обумовлено різними первинними порушеннями. Тому особливої актуальності набуває вивчення взаємозв'язку розвитку мовлення та моторного компонента за умов порушень мовленнєвого розвитку. Вивчення впливу розвитку дрібної моторики на порушення мовлення відіграє суттєву роль для корекційної педагогіки, оскільки дає можливість простежити, як подолання одних недоліків знижує рівень вираженості інших. Порушення розвитку моторної сфери дитини долаються і коригуються тим успішніше, чим раніше надається дітям педагогічна допомога. Сприятливим періодом для активного корекційно-розвивального впливу на порушення мовленнєвої діяльності є старший дошкільний вік.

Аналіз наукових досліджень і публікацій свідчить про те, що в теорії та практиці логопедії, спеціальної педагогіки, нейрофізіології, психології представлені питання про взаємозв'язок розвитку мовлення і дрібної моторики рук, які знайшли своє відображення у роботах відомих науковців (Л.С. Виготського, Р.С. Левіної, О.М. Мастюкової) та сучасних українських науковців (Л.Л. Биковець, Ю.В. Рібцун, Л.Г. Терлецька, В.В. Тищенко, А.С. Машталер, Т.Г. Харченко, М.К. Шеремет), які довели, що у дітей із загальним недорозвитком мовлення на становлення мовленнєвої функції в значному ступені впливає розвиток дрібної мото-

рики рук. У дослідженнях О.М. Мастюкової виявлено зв'язок між кореляційною залежністю і динамікою розвитку мовлення та моторикою рук у дітей із порушеннями мовлення на всіх вікових етапах онтогенезу. Психофізіологи М.О. Бернштейн, Л.О. Бадалян, досліджуючи взаємовпливи рухового аналізатора і словесної системи вказали на їх практичне та теоретичне значення. Ю.В. Рібцун і В.В. Тищенко у своїх роботах доводять ефективність формування мовлення у дітей із ЗНМ саме активним розвитком дрібної моторики рук. Проте, незважаючи на підвищений інтерес до проблеми з боку як науковців, так і практиків, у жодній із розглянутих робіт не опрацьовано методичних аспектів розвитку дрібної моторики рук у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвої діяльності.

Мета дослідження. Аналіз та обґрунтування особливостей розвитку дрібної моторики рук у дітей старшого дошкільного віку із порушеннями мовленнєвої діяльності

Виклад основного матеріалу дослідження. Рух є головним провідним механізмом між організмом та навколишнім середовищем. Активність допомагає підтримувати баланс цієї системи, без якої неможливі пристосувальні реакції організму, його структурні та функціональні зміни, розвиток навколишнього середовища. У соціальному світі дотримання правил взаємозв'язку організму з середовищем призводить до змін у поведінці людини, яка набуває специфічного та якісно нового характеру. Розвиток системи людських взаємин будується на трудовій та навчальній діяльності, які безпосередньо залежать від ступеня сформованості координаційних здібностей рук людини. Ці закони діалектики мають дієву силу споконвіку, коли мова, як невід'ємний механізм спілкування, зароджувалася через знакову систему – рухи рук, сигнали, що попереджають про

небезпеку, знаки для залучення або усунення. Оскільки сфера кори головного мозку, яка відповідає за рухову активність пальців рук, знаходиться поряд із мовленнєвим руховим центром, робота першого аналізатора стимулює активність другого. У такому тісному взаємозв'язку відбувався розвиток двох механізмів пізнавальної сфери людини.

Науковці вважають, що мова, як і вся когнітивна сфера людини, на сьогоднішній день своїми вищими формами розвитку завдячує праці, складним операціям рук, що починаються з розвитку дрібної та загальної моторики. Поняття «моторика», «велика моторика», «дрібна моторика» досліджується такими науками як педагогіка, логопедія, психологія, фізіологія.

«Рука – це інструмент всіх інструментів», так висловив своє міркування щодо важливості дрібної моторики для всього організму людини ще Аристотель. «Рука – це своєрідний зовнішній мозок», – писав Кант. А вислів визначного педагога В.О. Сухомлинського напевно відомий усім, хто навіть побічно торкався психолого-педагогічних проблем мовленнєвого розвитку дитини: «Витоки здібностей та обдарувань дітей – на кінчиках їх пальців. Від пальців, образно кажучи, йдуть найтонші струмочки, які живлять джерело творчої думки» (Сухомлинський, 2017).

Значний внесок у вивчення проблеми розвитку моторики рук для гармонійного формування більшості вищих психічних функцій у дітей дошкільного віку внесли вітчизняні дослідники і педагоги: Л.Л. Биковець, Л.Г. Терлецька, М.Б. Городиська, Ю.В. Рібцун, В.В. Тищенко, М. К. Шеремет, Т. Г. Харченко та ін.

У сучасній психолого-педагогічній літературі чимала роль відводиться висвітленню питання розвитку рухової сфери, моторики руки. Моторику прийнято класифікувати велику та дрібну. Велика моторика рук є основою, на яку потім накладаються складніші і тонші рухи дрібної моторики.

Л.Г. Терлецька у своїх роботах позначає поняття великої (загальної) моторики як «різноманітні рухи рук, ніг, тіла, тобто, по суті, будь-яка фізична активність людини, пов'язана з переміщенням тіла в просторі, і здійснювана з допомогою роботи великих м'язів тіла» (Терлецька, 2015).

Поняття «дрібна моторика» пов'язана з такими поняттями як «дрібна» і «моторика»,

тому спробуємо проаналізувати виявлені нами в спеціальній науково-педагогічній літературі аспекти кожного поняття.

В аналізованій літературі є безліч визначень поняття «моторика». Розглянемо деякі з них. Так, у Тематичному словнику-довіднику з психології за редакцією О. Коваль слово «моторика (від лат. motor, що приводить у рух) – рухова активність організму, окремих його органів або їх частин» (Коваль, 2018).

У Словнику з корекційної педагогіки та спеціальної психології Т.С. Логвиненко введено таке визначення поняття «моторика» – «сукупність рухових реакцій» (Логвиненко, 2016).

У Новому тлумачному словнику української мови за редакцією В. Яременко, О. Сліпушко, пропонується таке визначення «моторика (англ. – motorics) – вся сфера рухових функцій (тобто функцій рухового апарату) організму, що поєднує їх біомеханічні, фізіологічні та психологічні аспекти» (Яременко, 2018).

Р.Є. Левіна зазначає, що в сутність поняття моторика різні автори вкладають неоднаковий зміст. Більшість науковців під моторикою розуміють рухові якості людини (силу, швидкість, спритність), вимірюючи їх результатами бігу, стрибків, метань. Погоджуємося з думкою Л.С. Виготського, який визначає моторику як результат здібностей та умінь, закінчену вікову структуру рухової цілісності особливого виду (вираження особистості, жести, успадковані тілесні особливості).

А.М. Богуш «моторику» визначає як «рухову активність організму, окремих його органів чи його частин; сукупність рухових можливостей (реакцій, умінь та навичок, складних рухових актів) людини, які виявляються у загальній моториці, у дрібній моториці кистей та пальців рук, в артикуляційній моториці тощо; включає в себе довільні та мимовільні рухи» (Богуш, 2019).

М.Й. Варій дає наступне поняття моторики: «моторика – вся сфера рухових функцій організму, яка поєднує їх біомеханічні, фізіологічні та психологічні аспекти» (Варій, 2017).

Л.Л. Биковець дає таке визначення поняття: «моторика – рухова активність організму чи окремих органів. Під моторикою автор розуміє послідовність рухів, які у своїй сукупності потрібні для виконання будь-якої певної задачі» (Биковець, 2015, с. 125).

Під терміном «дрібна моторика» науковці (М.К. Шеремет, В.В. Тарасун, С.Ю. Конопляста) розуміють сукупність скоординованих дій нервової, м'язової та кісткової систем, часто у поєднанні із зоровою системою у виконанні дрібних та точних рухів кистями та пальцями рук (Шеремет, 2017).

За визначенням М.М. Кольцової, дрібна моторика – одна із сторін рухової сфери, яка безпосередньо пов'язана з оволодінням предметними діями, розвитком продуктивних видів діяльності, письмом, мовленням дитини. Дрібна моторика розвивається безпосередньо починаючи з дитинства на основі загальної моторики. Спочатку дитина вчиться хапати предмет, потім з'являються навички перекладання з руки в руку, так зване «пінцетне захоплення», до двох років вона вже здатна малювати, правильно тримати пензлик і ложку. У дошкільному та ранньому шкільному віці моторні навички стають різноманітнішими та складнішими. Збільшується частка дій, які вимагають узгоджених дій обох рук.

Дослідження М. М. Кольцової довели, що кожен палець руки має досить широке представництво в корі великих півкуль мозку. Розвиток тонких рухів пальців рук передують появі артикуляції складів. Завдяки розвитку пальців у мозку формується проекція «схеми людського тіла», а мовні реакції знаходяться у прямій залежності від тренуваності пальців.

На думку Ю.В. Рібцун, дрібна моторика – сукупність скоординованих дій нервової, м'язової та кісткової систем, часто у поєднанні з зоровою системою у виконанні дрібних та точних рухів кистями та пальцями рук та ніг. У застосуванні до моторних навичок руки та пальців часто використовується термін спритність. До сфери дрібної моторики відноситься велика різноманітність рухів: від примітивних жестів, таких як захоплення об'єктів до дуже дрібних рухів, від яких, наприклад, залежить почерк людини (Рібцун, 2017).

Розглянувши та проаналізувавши думки відомих науковців, пов'язані з поняттям «дрібна моторика» можемо визначити, що дрібна моторика – це здатність всіх кінетично-рухових елементів організму здійснювати цілісні, чіткі, скоординовані невеликі, незначні за розміром рухи. Дрібна моторика дитини – це узгоджені рухи пальців рук, уміння дитини «користува-

тися» цими рухами. Ця складова допомагає підвищити рухову координацію, полегшує оволодіння навичкою письма, а також сприяє розвитку мислення та мовлення дитини.

Впродовж дошкільного дитинства дитина практично опановує мовлення. Але, на жаль, існує багато причин, коли воно не сформоване належним чином. Мовленнєва функція є ключовою для розвитку мислення дитини та інтелекту в цілому, тому порушення формування мовлення неминуче тягне за собою відставання у розвитку мислення, порушення спілкування та соціалізації, виникнення поведінкових порушень та шкільну неуспішність.

Порушення мовленнєвого розвитку можуть спостерігатися при широкому спектрі захворювань, які трапляються у загальній педіатричній практиці. Так, їх причиною можуть бути хронічні отити та інші стани, що призводять до порушення слуху, епілепсія та безсудомні епілептичні енцефалопатії, аномалії у розвитку артикуляційного апарату, ДЦП та багато інших станів.

Вивченням цієї патології займаються педіатри, неврологи, психіатри, оториноларингологи, сурдологи, логопеди, психологи, фахівці-дефектологи. Це зумовлює різницю підходів до розуміння та класифікації мовних розладів та складності міждисциплінарної взаємодії спеціалістів.

Фахівцями не лікарського профілю (логопедами, дефектологами, психологами) використовуються класифікації, засновані на якісній та кількісній характеристиках мовленнєвих порушень, а лікарями – засновані на етіологічних та патогенетичних механізмах та нозологічній приналежності. Так, у неврології використовується класифікація, розроблена Л.О. Бадалян, заснована на етіологічних чинниках.

І. Мовленнєві розлади, пов'язані з органічним ураженням центральної нервової системи:

1) алалії – відсутність або недорозвинення мовлення у дитини (при нормальному слуху та інтелекті) внаслідок ураження мовних зон кори головного мозку у внутрішньоутробному або ранньому довербальному періоді розвитку;

2) афазії – повна або часткова втрата сформованості мови в результаті ураження кіркових мовленнєвих зон та їх зв'язків;

3) дизартрії – порушення вимовної сторони мови в результаті ураження структур центральної

або периферичної нервової системи, які здійснюють іннервацію мовленнєвої мускулатури;

4) мовленнєві порушення, пов'язані з функціональними змінами ЦНС: заїкання, мутизм та сурдо-мутизм.

II. Мовленнєві порушення, пов'язані з анатомічними дефектами будови апарату артикуляції: механічні дислалії, ринолалалія.

III. Затримки мовленнєвого розвитку різного походження (при недоношеності, при тяжких захворюваннях внутрішніх органів, педагогічної занедбаності тощо).

Всі порушення мовленнєвого розвитку розподіляються на первинні та вторинні. Первинні розлади розвитку мовлення спостерігаються при збереженні слуху, зору та інтелекту, за відсутності чітко визначеного етіологічного фактора. Передбачається, що ці порушення мають під собою генетичну основу (Бадалян, 2016).

Вторинні порушення мовленнєвого розвитку обумовлені іншими захворюваннями, такими як розумова відсталість, органічні ураження ЦНС, приглухуватість, вроджені чи набуті дефекти апарату артикуляції.

Розлади мовленнєвого розвитку та спілкування включають розлад експресивної мови, розлад імпресивної мови і змішаний розлад імпресивної і експресивної мови. Найбільш поширеними варіантами порушень мовленнєвого розвитку у дітей є: специфічний розлад мовної артикуляції (дислалія). Цей розлад передбачає порушення оволодіння дитиною звуків мови, що призводить до дизартикуляції та спотворення звуків та слів. Причому цей стан не може бути пояснений органічним пошкодженням головного мозку, інтелектуальною недостатністю, порушенням слуху або особливостями будови апарату артикуляції. Як причина розглядається затримка у формуванні нейрональних зв'язків мовленнєвих сфер головного мозку.

Як правило, у дітей, які страждають на дислалію, не відзначається інших порушень мовленнєвої сфери – вони демонструють наявність достатнього пасивного та активного словника, рівня розуміння мови для свого віку. Специфічний розлад мовленнєвої артикуляції трапляється приблизно в 10% дітей до 8 років та у 5% дітей старших 8 років (Шеремет, 2017). Як правило, корекція відбувається завдяки систематичним заняттям з логопедом.

При експресивному розладі мови або моторної алалії розуміння мови зазвичай є збереженим. Різко запізнюється вимова перших слів (2–3 роки), фрази або не виникають зовсім, або виникають у дуже спрощеному вигляді у 5–6-річному віці. Загалом усі сторони мови (вимовна, лексична та граматична) виявляються порушеними. Дитина з моторною алалією відрізняється вкрай низькою мовленнєвою активністю, найбільше страждають звукомовлення і фразова мова, а можливості засвоєння норм рідної мови стійко порушені.

Але водночас такі дошкільники допитливі, цікавляться тим, що відбувається навколо, самі намагаються зайняти себе. Вони здатні до найпростіших узагальнень, справляються з багатьма невербальними завданнями. Здебільшого діти не уникають спілкування, часто досить успішно використовують жестову мову. Комунікативні проблеми дедалі більше нарастають у міру того, як із віком мовна діяльність вимагає дедалі більшої автоматизації мовного процесу.

Розлад імпресивної мови (або синдром сенсорної алалії) – це порушення розуміння мови при збережених механізмах її продукування. Але за даними більшості літературних джерел, розлад імпресивної мови рідко трапляється ізольовано, набагато частіше має місце поєднання порушень розуміння і відтворення мови – змішаний розлад імпресивної та експресивної мови або синдром сенсомоторної алалії. Пов'язано це з тим, що при порушенні сприйняття мови спостерігається недостатній слуховий контроль за власною мовою, повільне накопичення як пасивного, так і активного словника, неправильна звуковимова.

Таким чином, при сенсомоторній алалії відсутнє розуміння мови, що впливає на її експресивну функцію. У дітей із сенсомоторною алалією при збереженому слуху є явне нерозуміння мови – «замикальна акупатія», причому в одних більше страждає слухова увага, а в інших – здатність диференціювати фонему та слова. У дитини з сенсомоторною алалією мають місце порушення довільної уваги, зумовлені виснаженістю слухової функції; діти не вміють «прислухатися», швидко втомлюються, втрачають інтерес. Часто дитина вступає в контакт тільки з близькими людьми, що зумовлено такими особливостями спілкування, як

виражена інтонаційна забарвленість, жестовий супровід мови матері. Характерна вибірковість реакції на зміну висоти голосу. На стадії зростання мовної активності, яка набуває характеру спілкування, вираженими стають прояви ехोलалії. При цьому дитина із сенсомоторною алалією не може брати участь у рухливих іграх з однолітками, які потребують вербалізації.

Діти з сенсомоторною алалією можуть демонструвати дуже хороші конструктивні здібності, непогано справлятися з математичними завданнями, і абсолютно неуспішні у тих галузях, де потрібен розвиток вербального інтелекту. Найчастіше таким пацієнтам на оглядах виставляється діагноз порушення інтелектуальної діяльності, незважаючи на високі цифри невербального інтелекту. Проте, такі діти неспроможні освоїти навіть програму корекційного класу, оскільки для успішного засвоєння матеріалу необхідний зовсім інший підхід до навчання (Бадалян, 2016).

Класифікацію проявів загального недорозвинення мовлення (ЗНМ) розробила відомий психолог, педагог, основоположник логопедії як самостійної науки, Р.С. Левіна. Науковиця характеризувала загальне недорозвинення мовлення: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення з елементами фонетико-фонематичного та лексико-граматичного недорозвинення, запропонувавши три рівні даного недорозвинення.

Українські вчені Ю.В. Рібцун і В.В. Тищенко описують ІV рівень ЗНМ. Вони зазначають, що усне мовлення дитини з ІV рівнем ЗНМ у цілому максимально наближене до норми, спостерігаються лише поодинокі помилки. Також доводять ефективність формування мовлення у цих дітей саме активним розвитком дрібної моторики рук (Рібцун, 2017).

Як відзначає професор М.К. Шеремет, поряд із загальною ослабленістю, діти із ЗНМ, у тому чи іншому ступені, демонструють збіднення, спотворення і порушення сенсомоторного розвитку як окремих систем (ноги, руки, очей, орального апарату), так і їх взаємодії. Цим дітям властиве відставання у розвитку всіх видів моторики – загальної, мимічної, дрібної та артикуляційної, порушення у розвитку основних рухів і їх фізичних якостей, недостатня статична і динамічна координація загальних та дрібних

рухів, зниження швидкості та спритності під час виконання вправ. У них порушенням є конструктивний праксис, що переважно пов'язано з недорозвиненням дрібної моторики пальців рук, вони відчують труднощі під час маніпуляції дрібними предметами (Шеремет, 2017).

Дослідженнями (Н.І. Новікова, В.М. Бехтерев) підтверджено, що і думка, і око дитини рухаються з тією ж швидкістю, що й рука. Тому, систематичні вправи з тренування рухів пальців є ефективним засобом підвищення працездатності мозку. Результати дослідження показують, що рівень розвитку мовлення у дітей дошкільного віку завжди у прямій залежності від ступеня розвитку тонких рухів пальців рук. Дрібна моторика є основою розвитку, є фундаментом для розвитку всіх психічних процесів (уваги, пам'яті, сприйняття, мислення, мовлення).

Більшість вчених стверджують, що формування та розвиток дрібної моторики рук знаходиться у тісному зв'язку з розвитком лівих скроневих і лівої лобової ділянок головного мозку, які в свою чергу, відповідають за формування багатьох психічних функцій. Їх дослідження підтвердили зв'язок інтелектуального розвитку з розвитком моторики рук. Із вправності дитячої руки науковці роблять висновок про особливості розвитку центральної нервової системи, її мозку.

У своїй науковій статті Л.Л. Биковець звертає увагу на те що сензитивним періодом розвитку кори головного мозку є вік від 2 до 10 років. В цей період темпи моторного навантаження в мовленнєвій діяльності мають бути адекватними. Особливо науковиця наголошує на тому, що рівень розвитку мовлення дітей прямо залежить від сформованості тонких рухів пальців рук. Спочатку розвиваються дрібні рухи пальців рук, потім з'являється артикуляція складів (Биковець, 2015, с. 128).

Дослідження вчених показують, що у структурі розвитку дітей із ЗНМ важливого значення має оцінка рухових порушень, тому що головне у розвитку вищої нервової діяльності та психічних функцій людини в цілому належить руховому аналізатору. Зокрема, науковцем М.М. Кольцовою було встановлено зв'язок між пальцями рук і корою великих півкуль головного мозку. За висновками вченої розвиток рухів пальців рук передують появі артикуляції складів, таким чином мовлення перебуває

в прямій залежності від розвитку дрібної моторики рук. Стимулювання мовленнєвих ділянок в корі головного мозку відбувається під впливом кінестетичних імпульсів від рук, а точніше, від пальців. Автор підкреслює, що вплив імпульсації з м'язів руки найбільш помітний в дитячому віці, коли йде формування мовленнєвої моторної області. Якщо робити вправи систематично, то рухи пальців роблять стимулюючий вплив на розвиток мовлення а це і є потужний засіб підвищення працездатності кори головного мозку.

Науковець А.С. Машталер велику роль надає вправам, формам і методам розвитку дрібної моторики у дітей із ЗНМ. Першочергову роль він відводить пальчиковим іграм наголошуючи, що коли дитина займається пальчиковою гімнастикою, відбуваються певні зрушення в її психофізичному розвитку. А саме це:

- виконання вправ і ритмічних рухів пальцями індуктивно призводить до зрушень в мовленнєвих центрах головного мозку та різкого посилення узгодженої діяльності мовленнєвих зон, що, в результаті стимулює розвиток мовлення;

- ігри з пальчиками створюють сприятливий емоційний фон, розвивають уміння наслідувати дорослого, вчать вслухатися і розуміти зміст мовлення, підвищують мовленнєву активність дитини;

- дитина вчиться концентрувати свою увагу і правильно її розподіляти;

- якщо дитина буде виконувати вправи, супроводжуючи їх короткими віршованими рядками, то її мовлення стане більш чітким, ритмічним, яскравим, посиляться контроль за виконуваними рухами;

- розвивається пам'ять дитини, бо вона вчиться запам'ятовувати певні положення рук і послідовність рухів;

- розвивається уява і фантазія, оволодівши всіма вправами дошкільник зможе невербально розповісти цілі історії;

- у результаті освоєння всіх вправ кисті рук і пальці отримують силу, хорошу рухливість і гнучкість, а це надалі полегшить оволодіння навичкою письма.

Також дослідник особливу роль у розвитку дрібної моторики у дітей із загальним недорозвиненням мовлення відводить іграм з піском. Наголошує, що вони розвивають творчий

потенціал, просторове сприйняття, образно-логічне мислення, дрібну моторику (Машталер, 2018, с. 242).

Вченими М.Б. Городиською і Л.П. Лепехою описано багато найрізноманітніших видів технік з розвитку дрібної моторики рук: плетиво кісок, вишивання шнурком, зав'язування бантиків, різні види шнурівки, застібання й розстібання гудзиків, блискавок, кнопок, в'язання на спицях, вишивання шнурком по контуру предмета, викладання дрібними предметами (квасолею, горохом, насінням, дрібними гудзиками, скріпками, викладання сірниками, паличками. Дослідники також відносять сюди й роботу з ножицями: розрізування аркуша паперу на частини за зразком, за інструкцією, вирізування знайомих геометричних фігур і нескладних предметів по контуру й без нього. Ці вправи роблять дитячі пальчики спритними й умілими (Лепеха, Городиська, 2017).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, здійснивши теоретичний огляд наукових праць, присвячених дослідженню важливості розвитку дрібної моторики рук дітей із порушеннями мовлення, можна констатувати, що порушення мовленнєвої діяльності в дітей дошкільного віку можуть бути симптомом найрізноманітніших станів. Виявлення етіології та патогенетичних механізмів мовленнєвих порушень є важливим завданням фахівців для визначення подальшої тактики корекції мовленнєвих порушень. Різниця підходів до розуміння мовленнєвих порушень у медичній і психолого-педагогічній літературі та відсутність єдиної загальноприйнятої класифікації ускладнює своєчасне виявлення та коригування цих станів. Розвиток дрібної моторики рук дуже тісно пов'язаний із розвитком мовлення у дітей означеної категорії. В корекційній роботі з такими дітьми застосовуються різноманітні методи та засоби, достатньо поширеними і найбільш дієвими є вправи та ігри, що спрямовані саме на розвиток дрібної моторики рук. Адже кисть руки дитини розглядається сьогодні теоретиками і практикаками як орган, що активізує й стимулює діяльність кори головного мозку, підвищує працездатність усіх її відділів, позитивно впливає на формування в дітей з мовленнєвими порушеннями вищих пізнавальних функцій, особливо мислення й мовлення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадалян Л. О. Дитяча неврологія: Навчальний посібник. Київ : МЕД прес-інформ, 2016. 608 с.
2. Биковець Л. Л. Вплив рухів пальців рук на розумовий та мовленнєвий розвиток дитини дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 2. С. 124–131.
3. Богущ А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку: навч. посіб. К. : Видавничий дім Слово, 2019. 344 с.
4. Варій М. Й. Психологія: Навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
5. Коваль О. Тематичний словник-довідник з психології та педагогіки : навчальний посібник. Вид. 2-ге, доповнене та перероблене. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 138 с.
6. Лепеха Л. П., Городиська М. Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів – Дрогобич : Посвіт, 2017. 76 с.
7. Логвиненко Т. Понятійно-термінологічний словник із корекційної педагогіки. Дрогобич, 2016. 164 с.
8. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / М. К. Шеремет, В. В. Тарасун, С. Ю. Конопляста та ін.; за ред. М. К. Шеремет. Київ : Слово, 2017. 672 с.
9. Машталер А. С. Розвиток дрібної моторики у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Таврійський вісник освіти*. 2018. № 4. С. 242–247.
10. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Т. 1 / Укладачі. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Аконт, 2018. 926 с.
11. Рібцун Ю. В. Дошкільнятко: корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 192 с.
12. Сухомлинський В. О. Квітка сонця. Харків : Школа, 2017. 240 с.
13. Терлецька Л. Г. Вікова психологія і психодіагностика: навчально-методичний посібник. Київ : Слово, 2015. 608 с.

REFERENCES:

1. Badalian L. O. (2016) *Dytiacha nevrolohiia: Navchalnyi posibnyk* [Pediatric neurology]. Kyiv : MED pres-inform. 608 s. (in Ukrainian).
2. Bykovets L. L. (2015) *Vplyv rukhiv paltsiv ruk na rozumovyi ta movlennievyy rozvytok dytyny doshkilnoho viku* [Influence of finger movements on the mental and speech development of a preschool child]. *Tavriiskyi visnyk osvity*. № 2. S. 124–131. (in Ukrainian).
3. Bohush A. M. (2019) *Teoriia i metodyka rozvytku movlennia ditei rannoho viku: navch. posib* [Theory and methods of speech development of young children]. K. : Vydavnychy dim Slovo. 344 s. (in Ukrainian).
4. Varii M. Y. (2017) *Psykhohiia : Navch. posib*. [Psychology]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. 288 s. (in Ukrainian).
5. Koval O. (2018) *Tematychnyi slovnyk-dovidnyk z psykhologii ta pedahohiky: Navchalnyi posibnyk*. [Thematic dictionary-reference book on psychology and pedagogy]. Vyd. 2-he, dopovnene ta pereroblene. Ternopil : TNEU. 138 s. (in Ukrainian).
6. Lepekha L. P., Horodyska M. B. (2017) *Lohopedychni hry v korektsiini roboti z ditmy iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia*. [Speech therapy games in correctional work with children with general speech underdevelopment]. Lviv – Drohobych: Posvit. 76 s. (in Ukrainian).
7. Lohvynenko T. (2016) *Poniatiiino-terminolohichni slovnyk iz korektsiinoi pedahohiky*. [Conceptual and terminological dictionary of correctional pedagogy]. Drohobych. 164 s. (in Ukrainian).
8. Lohopediia. *Pidruchnyk. Tretie vydannia, pereroblene ta dopovnene*. [Speech therapy]. / M. K. Sheremet, V. V. Tarasun, S. Yu. Konopliasta ta in.; za red. M. K. Sheremet. Kyiv: Slovo, 2017. 672 s. (in Ukrainian).
9. Mashtaler A. S. (2018) *Rozvytok dribnoi motoryky u ditei iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia*. [Development of fine motor skills in children with general speech underdevelopment.]. *Tavriiskyi visnyk osvity*. № 4. S. 242–247. (in Ukrainian).
10. *Novyi tлумачnyi slovnyk ukrainskoi movy u trokh tomakh. T 1*. [New explanatory dictionary of the Ukrainian language in three volumes] / Ukladachi. V. Yaremenko, O. Slipushko. Kyiv: Akonit, 2018. 926 s. (in Ukrainian).
11. Ribtsun Yu. V. (2017) *Doshkilniatko: korektsiino-rozvyvalna ta navchalno-vykhovna robota z ditmy iz fonetyko-fonematychnym nedorozvytkom movlennia: navch.-metod. posib*. [Preschooler: correctional and developmental and educational work with children with phonetic and phonemic speech underdevelopment]. Ternopil: Mandrivets. 192 s. (in Ukrainian)
12. Sukhomlynskyi V. O. (2017) *Kvitka sotsia*. [Sun flower]. Kharkiv : Shkola. 240 s. (in Ukrainian).
13. Terletska L. H. (2015) *Vikova psykhohiia i psykhodiahnostyka : navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Age psychology and psychodiagnostics]. Kyiv : Slovo, 608 s. (in Ukrainian)